

Hoe kan een reformatorische kerk missionair zijn?

Perspectief: reformatorische kerken

De titel boven dit artikel verraaft een beperkt perspectief en dat klopt. Ik schrijf vooral vanuit mijn ervaringen in de reformatorische kerken. Dit zijn kerken die meestal goed georganiseerd zijn, met een sterk besef van 'leden' en 'niet-leden'. In het algemeen kennen zij geen grote 'rand' van minder betrokken leden (de Gereformeerde Bond binnen de Hervormde Kerken is een uitzondering). Zij scharen zich in de lijn van de gereformeerde 16^e- en 17^e-eeuwse belijdenisgeschriften. Cultureel zijn zij vaak tamelijk conservatief. De gezamenlijke zin is meestal goed ontwikkeld en er zijn veel activiteiten door de week voor gemeenteleden. Deze kerken zijn doorgaans in de praktijk sterk georiënteerd op blanke gezinnen uit de middenklasse. Zij zijn sterker vertegenwoordigd op het platteland en in de suburbs dan in de grote steden. De getalsmatige man-vrouw-verhouding is, in tegenstelling tot de Rooms-Katholieke en de SoW-kerken, tamelijk gelijk, maar de vrouw zal er veelal geen ambt kunnen bekleden. Alleengaanden zijn er ondervertegenwoordigd.

Het woord 'reformatorisch' is een aanscherping van het begrip 'protestants' en zelfs van het begrip 'gereformeerd'. Het woord is ontstaan vanuit een verlangen om de belijdenis van de 16^e-eeuwse Reformatie serieuzer te nemen dan het naar het gevoel van velen gebeurt in de grote protestantse kerken. Daarbij speelde de spiritualiteit van de 'Nadere Reformatie', een vroomheidsbeweging uit de 17^e en 18^e eeuw, een belangrijke rol.1)

Het begrip 'reformatorisch' valt niet geheel samen met kerkgrenzen. Precieze definities van het woord zijn moeilijk te geven; je moet het een beetje 'aanvoelen'. In de praktijk worden meestal de volgende kerken gerekend tot de reformatorische kerken: Gereformeerde Gemeenten en de variaties daarvan, (een groot deel van de) Christelijke Gereformeerde Kerken en (een groot deel van) de Gereformeerde Bond in de Hervormde Kerken. Hoewel dit soms niet gebeurt, reken ik ook de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt tot de reformatorische kerken.

Reformatorische verscheidenheid

De grenzen tussen deze kerken zijn vloeïend. Aan de rechterkant van het spectrum staan de Gereformeerde Gemeenten. Zij tellen ca. 100.000 leden en groeien nog steeds door een hoog geboortecijfer. Deze kerken zijn tamelijk homogeen conservatief. De Christelijke Gereformeerden (74.000 leden) en de Gereformeerde Bonders (ca. 300.000 Hervormden) zijn wat meer gevarieerd. Hun 'rechterflank' overlapt met de spiritualiteit en kerkelijke praktijk van de Geref. Gem., maar veel plaatselijke kerken zijn cultureel opener. Zij staan ook meer onder invloed van de evangelische beweging en soms van nieuwere theologische stromingen. De spiritualiteit en praktijk van Chr. Geref. Kerken en Geref. Bondskerken aan de linkerkant van het spectrum kan daarom aanzienlijk verschillen van die van de meer behoudende kerken. De Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt (120.000 leden) hebben een eigen ontstaansgeschiedenis. Zij hebben de Nadere Reformatie niet zo in het bloed zitten, maar komen wel met de anderen overeen in een sterke oriëntatie op de klassieke gereformeerde leer en vroomheid. In het algemeen staan zij wat cultuurvriendelijker en intellectueler in het leven. De laatste jaren ondervinden zij eveneens invloed van de evangelische beweging, terwijl er een toenemende samenwerking en wederzijdse herkenning is met de Chr. Geref. Kerken.

Twee werelden

Op een bepaalde manier vormen de 'reformatorischen' een zuil in Nederland. Zij kennen nog 'eigen' organisaties op allerlei maatschappelijke terreinen en 'eigen' kranten (*Reformatorisch Dagblad* en *Nederlands Dagblad*) en tijdschriften. Het meest in het oog springend zijn

uiteraard de reformatorische scholen, die zich onderscheiden door een strikt leerlingenbeleid en opvallende voorschriften omtrent kleding, haardracht en dergelijke. Daaraan moeten we meteen toevoegen dat zeker niet alle kinderen uit de reformatorische kerken naar reformatorische scholen gaan. Er is een zekere bandbreedte en heel wat reformatorischen begeven zich vrank en vrij in de Nederlandse seculiere cultuur. Van echte en volledige verzuiling is bij hen geen sprake. Zij betreden de wereld echter meestal wel vanuit een tamelijk sterke 'uitvalsbasis' in de eigen cultuur. Het besef in twee werelden te leven is dan ook doorgaans duidelijk aanwezig bij reformatorische mensen.

Missionair?

Wie het bovenstaande op zich laat inwerken, zou gemakkelijk tot de conclusie kunnen komen dat in deze kerken weinig missionairs te beleven valt. Toegankelijkheid, openheid en gastvrijheid laten zich immers moeilijk verzoenen met cultureel isolement en een sterk groepsgevoel? Toch zou zo'n conclusie te gemakkelijk getrokken zijn. Het aantal nieuwe leden dat deze kerken 'uit de wereld' weten te winnen, is inderdaad gering. Een voorzichtige en niet al te optimistische schatting lijkt uit te komen op ca. 700 bekeerlingen per jaar in al deze kerken samen.²⁾ Hiervan is ongeveer een derde 'echt' buitenkerkelijk geboren en dus ongedoopt als kind. Bij de anderen betreft het kerkverlaters en 'slapende randleden' van de grote kerken. Ter vergelijking: alleen al de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland doopt 700-800 nieuwe gelovigen per jaar. Anderzijds: deze kerk telt ca. 3,5 miljoen leden, tegenover nog geen 700.000 reformatorischen. De 'missionaire effectiviteit' van de reformatorische kerken doet in termen van kerkgroei dus zeker niet onder voor die van de andere gevestigde kerken in Nederland.³⁾

Hoewel het belangrijk is om het missionaire karakter van kerken en denominaties ook te definiëren in termen van kerkgroei, is daarmee natuurlijk niet alles gezegd. Het zou zeer on-reformatorisch zijn om evangelisatie alleen op te hangen aan het aantal bekeerlingen. Het missionaire karakter van kerken komt ook tot uiting in de aandacht en tijd die zij daaraan besteden in verhouding tot hun andere activiteiten en in het algemeen in het belang dat zij hechten aan verkondiging en dienstbetoon aan niet-kerkelijken.

Missionair gemeente-zijn

Voor ik verder ga met mijn beschouwing over reformatorische kerken, is het goed om te definiëren wat ik versta onder een missionaire gemeente. Daarmee leg ik ook mijn eigen kaarten op tafel. Met het oog daarop noem ik vijf factoren. De eerste drie zijn bijbels-theologisch van aard en de laatste twee praktisch-missionair.

1. Een missionaire gemeente kenmerkt zich door het verlangen om ingeschakeld te zijn bij Gods werk in de wereld. Dit verlangen komt tot uiting in de preken, in de spiritualiteit van de gemeente, in de gebeden, in de onderlinge gesprekken.
2. In een missionaire gemeente leeft een gezond evenwicht tussen het besef dat mensen enerzijds buiten Christus verloren zijn en dat zending anderzijds Gods werk is en niet het onze. Men heeft een balans gevonden (dat zal altijd een wankel en aangevochten balans zijn) tussen urgentie en ontspanning.
3. Een missionaire gemeente kenmerkt zich door heldere overtuigingen ten aanzien van het Evangelie, de kerk, bekering, heiliging, ethiek en dergelijke en verbindt die met een open en gastvrije houding en organisatie. Ware gastvrijheid is een spanningsvolle relatie tussen openheid en duidelijkheid, waarbij zowel vrijblijvendheid als ongenaakbaarheid vermeden moeten worden. Hier geldt het bijbelse begrip van 'vreemdelingschap' als een belangrijke metafoer.
4. Een missionaire gemeente vertaalt haar verlangen naar betrokkenheid bij Gods werk in concrete betrokkenheid bij de wereld. Die betrokkenheid is er één van woorden en daden.

Dus niet van woorden òf daden. Een gemeente van Christus zal moeten spreken en werken in navolging van Hem.

5. Een missionaire gemeente denkt en werkt niet in een cultureel vacuüm, maar is op de hoogte van relevante gegevens en verwerkt die in haar missionaire praktijk. Hier valt te denken aan de ervaringen van toetreders, culturele ontwikkelingen, verschillen tussen generaties, kennis van de traditie (bijvoorbeeld het vroegkerkelijke catechumenaat) enzovoort.

Eeuwig wel en wee

Met de term 'bekeerlingen' in het voorlaatste paragraafje kom ik bij een centrale notie in de reformatorische spiritualiteit en theologie. De mens is op weg naar een eeuwige bestemming. Hij zal het goede nieuws van Gods heil moeten horen en zich bekeren, wil de eindbestemming goed zijn. Dit is in principe een sterke motivatie tot zending en evangelisatie: 'Hoe zullen zij geloven, zonder het gehoord te hebben?'. Vooral aan de rechterflank van de reformatorische kerken kan dit besef wel worden getemperd door de leer van de predestinatie. Als God mensen kiest, zal Hij hen ook wel trekken en hoeven wij daar niets aan te doen. Hoewel dit denken voorkomt, is het echter zeker niet algemeen, ook niet in de Geref. Gemeenten, waar de uitverkiezingsleer sterk bepalend is. Veel meer zien we dat reformatorischen overtuigd zijn van de noodzaak van de verkondiging van het Evangelie aan niet-gelovigen. Men gelooft bepaald niet in het bestaan van 'anonieme christenen' en men gelooft ook niet dat diaconale actie het woordgetuigenis kan vervangen. Dit alles geeft evangelisatie en zending, althans in theorie, een grote urgentie. Al deze kerkgenootschappen hebben dan ook deputaatschappen (landelijke kerkelijke commissies) voor zending en voor evangelisatie (gedefinieerd als 'zending in Nederland'), terwijl de Geref. Bond binnen de Hervormde Kerk het draagvlak vormt voor de Hervormde Bond voor Inwendige Zending (IZB), een grote missionaire organisatie die toerusting van plaatselijke kerken en uitzending van evangelisten als doel heeft.

Ook veel plaatselijke kerken hebben evangelisatie- en zendingscommissies, terwijl een tamelijk grote groep kerkenraden een speciale ouderling of diaken heeft om de zaak van evangelisatie te behartigen. In de organisatie van de meeste plaatselijke kerken en in de landelijke organisaties hebben evangelisatie en zending zo een vaste plaats.

Zwakten

'Ergens een commissie voor hebben' betekent natuurlijk nog niet dat het ook goed gesteld is met de zaak waarvoor die commissie is benoemd. Zo is het ook met missionaire activiteiten in veel reformatorische kerken.

In de eerste plaats zijn er de plaatselijke kerken die om allerlei redenen niet thuis geven als het gaat om de missionaire roeping van de kerk. Zij zijn eenvoudig gericht op de noden en behoeften van hun eigen leden en laten zich niet of nauwelijks iets gelegen liggen aan anderen. In zulke kerken kunnen wel individuen zijn die enthousiast zijn voor evangelisatie, maar zij raken niet zelden gefrustreerd en ontmoedigd. Het voert te ver om hier te analyseren waarom deze kerken zo'n houding handhaven. Eén reden kan zijn dat veel reformatorische kerken zijn gevestigd in dorpen waar hoe dan ook (nog) heel veel kerkgangers wonen. Dat kan hun een gemakkelijk excuus geven: 'bij ons gelooft iedereen al'. Een andere reden kan theologisch van aard zijn: men heeft angst voor een boze buitenwereld, die men beschrijft en bepreekt in karikaturen.

In de tweede plaats leven veel reformatorische kerken en kerkleden voor een groot deel nog in een behoorlijk traditioneel universum. Opnieuw kan dat te maken hebben met de omgeving waarin men woont, maar het heeft ook te maken met een beschermde opvoeding en het afschermen van invloeden uit de 'buitenwereld'. Dit kan tot gevolg hebben dat men een stijl

van evangelisatie hanteert die de brug naar anderen niet echt weet te slaan. Stilzwijgend gaat men ervan uit dat niet-gelovigen 'eigenlijk nog wel weten hoe het zit'. Het dringt in sommige kerken maar moeilijk door dat de tijden wat dit betreft echt veranderd zijn en dat we voor een groot deel te maken hebben met 'nieuwe heidenen'. Hieruit komt een stijl van evangelisatie voort die zich richt op eenmalige contacten met 'buitenstaanders': veelal beperkt tot momenten en sterk confronterend van aard. Deze evangelisatiestijl appelleert wel aan de gevoelens van de traditionele (vaak wat oudere) kerkganger, maar bereikt maar zelden mensen buiten de kerk. Dit laatste besef dringt overigens steeds meer door in de reformatorische kerken, zeker bij de jongere generaties. Veel plaatselijke kerken lopen vast in de traditionele actiegerichte evangelisatievormen en zoeken naar manieren om als gemeente meer betrokken te raken bij wat de Heilige Geest doet in de wereld. Daarover volgt straks meer.

In de derde plaats zitten veel reformatorische kerken nog tamelijk vol. Zij hebben hun leden behoorlijk goed weten vast te houden en soms groeien zij nog. Dit heeft o.a. te maken met hun theologische signatuur: wereldwijd groeien kerken die vast zijn in de leer, terwijl vrijzinnige kerken krimpen. Het heeft ook te maken met hun gunstige ligging: meestal in gebieden waar nog heel wat blanke gezinnen wonen. Ten slotte heeft het te maken met hun veelal nog traditionele gezinspatroon, waardoor het geboortecijfer het Nederlands gemiddelde overtreft. Deze in getalsmatig opzicht gunstige situatie is uiteraard een potentiële kracht, ook in missionair opzicht. Zij kan echter gemakkelijk leiden tot zelfgenoegzaamheid en gemakzucht. Soms is voor verandering nodig dat God kerken in een situatie van 'ballingschap' brengt. Mensen zijn niet geneigd nieuwe wegen in te slaan als de oude weg zo duidelijk voorspoed lijkt te brengen. Aangezien niet-gelovigen hun zaak niet zullen bepleiten bij kerkenraden, wordt hun stem niet gehoord wanneer de kerk dat niet wil.

Een vierde missionaire (potentiële) zwakte van reformatorische kerken, althans van de meeste, is dat zij geen 'volkskerken' zijn (zoals gezegd, veel Geref. Bondskerken zijn een uitzondering op die regel). Met andere woorden, zij bestaan doorgaans uit mensen die gekozen hebben voor deze kerk en van wie een behoorlijke bijdrage wordt verwacht. Men heeft weinig ervaring met en ook niet veel visie voor het bestaan van een 'rand'. Terwijl in de meeste SoW-kerken en Rooms-Katholieke kerken die 'rand' van minder of niet-betrokken leden het aantal bezoekers van kerkdiensten ver overtreft, is dat in de reformatorische kerken andersom. Ook daar zijn uiteraard leden die minder trouw zijn, maar zij zijn in de minderheid. Het 'profiel' van een kerklid ziet er dan ook anders uit dan bij veel andere kerken. Men verwacht van een lid dat hij of zij regelmatig de kerkdiensten bezoekt (dat wil zeggen, in principe tweemaal per zondag) en ook door de week zijn of haar gezicht laat zien bij kerkelijke activiteiten. Mensen die minder betrokkenheid tonen, worden daar doorgaans op aangesproken. Als die betrokkenheid leidt tot verzuim van kerkdiensten, kan dat uiteindelijk leiden tot ambtelijk vermaan en tuchtmaatregelen. Doorgaans zijn zulke mensen echter al eerder 'afgehaakt' of zijn zij overgegaan naar een SoW-kerk die hen wat minder op de huid zit.

Aan deze praktijk zit een dubbel missionair nadeel: (a) vanwege de scherpe scheiding tussen 'kerk' en 'wereld' en de drukte van het kerkelijk gemeenschapsleven, blijkt het uiterst moeilijk te zijn om goede persoonlijke en institutionele contacten te onderhouden met 'randkerkelijken' en niet-kerkelijken; (b) het blijkt eveneens moeilijk te zijn om ruimte, geduld en tijd te maken voor de vaak langdurige en moeizame weg die nieuwe gelovigen afleggen richting het reguliere kerkelijke leven. Men kan bijvoorbeeld moeilijk een plaats geven aan mensen die alleen een kring bezoeken en geen kerkdienst, of die hun betrokkenheid bij de gemeente op een alternatieve manier vormgeven.

Een voordeel van deze praktijk is dat het gemeente-zijn zich niet zelden kenmerkt door een bijzonder hechte gemeenschap en duidelijke overtuigingen. Dat zijn in missionair opzicht belangrijke zaken, zoals hierboven aangegeven. Echter, een hechte gemeenschap en duidelijke

overtuigingen dienen wel aangedaan te zijn door een missionair virus, willen zij enige wervingskracht bezitten.

Stand van zaken

De hierboven genoemde zwaktes zijn m.i. niet onoverkomelijk. Zij hebben veelal te maken met specifieke geografie, sociologie en demografie. In een snel veranderend Nederland zijn dit niet langer stabiele factoren. Ik geloof niet in de maakbaarheid van missionaire kerken, maar ik geloof wel dat zich de laatste tijd ontwikkelingen voordoen waardoor meer en meer reformatorische kerken op zoek gaan naar hun missionaire hart. Ook is er een nieuwe generatie opgegroeid in deze kerken. Deze generatie staat op een andere manier in de cultuur dan de vorige en herbezint zich op bijbelse structuren van gemeente-zijn.

Reformatorische kerken hebben een aantal duidelijke sterkten ontvangen die een belangrijke motor kunnen zijn in missionair kerk-zijn: besef van God, een heldere theologie, een gemeenschappelijke basis, voldoende menskracht, een sterk gemeenschapsgevoel, goede catechese, verantwoordelijkheidsbesef. Ik heb geen schroom om te zeggen dat de Geest hierdoorheen werkt. Zo ontplooiën zich de laatste tijd allerlei veelbelovende missionaire initiatieven in de reformatorische kerken. Het zou te ver gaan om ze allemaal op te noemen, maar ik wil er vier noemen. Op één na komen die allemaal uit de kerk waarvan ik lid ben en waarvoor ik werk: de Christelijke Gereformeerde. Graag vraag ik excuus voor dit provincialisme. Ik verwacht echter dat deze initiatieven voldoende herkenbaarheid hebben om ook voor andere kerken interessant te zijn. Het missionaire karakter van deze kerken is in elk geval niet provinciaal!

De Chr. Geref. kerk van Zwolle was al een tamelijk grote kerk in de jaren zestig. Vanaf die tijd gebeurden er echter twee dingen. In de gemeente ontstond geleidelijk een verlangen om gastvrijer en opener te worden. Dit had mede te maken met de aanwezigheid van een bijzonder visionaire predikant. Aan de andere kant begon de stad Zwolle sindsdien te groeien, wat heeft geresulteerd in een groei van ca. 75% sinds 1965. De Chr. Geref. kerk is sinds die tijd meer dan verdubbeld: van ca. 900 leden in 1965 tot ca. 2300 nu. Men heeft vier predikanten en drie kerkelijk werkers in dienst.

De kerk organiseert sinds ruim tien jaar Alpha-cursussen. Daarvoor werd speciaal een kerkelijk werker aangetrokken. Deze cursussen worden gevolgd door honderden mensen per jaar. Een behoorlijk aantal van hen komt tot geloof en wordt via een zorgvuldig traject verder geleid richting de gemeente. Ook zijn er elke week kerkdiensten die zijn afgestemd op mensen zonder veel kerkelijke achtergrond.

Al deze mensen en activiteiten vragen om een behoorlijke investering in geld, tijd en middelen. Voortdurend wordt er daarom gewerkt aan vergroting van het draagvlak. De missionaire richting die deze gemeente is ingeslagen is niet langer een los onderdeel naast het reguliere kerkleven. Meer en meer wordt het een integraal gegeven van het kerk-zijn.

Kan de Chr. Geref. kerk van Zwolle werken in een relatief gunstige omgeving, datzelfde geldt niet voor grote-stadskerken als de Hervormde gemeente van Delfshaven. Deze Gereformeerde Bondskerk leed als zoveel andere kerken in de grote stad onder het wegtrekken van haar traditionele publiek: blanke gezinnen uit de middenklasse werden vervangen door allochtonen uit de onderklasse. In plaats van zich neer te leggen bij de onvermijdelijke teloorgang van het kerkelijk leven in de deelgemeente Delfshaven, besloot men in samenwerking met de eerdergenoemde IZB een missionair project te starten. Dat betekende een forse financiële investering en het aantrekken van een missionair werker, nu zo'n 15 jaar geleden. Wat nog mooier was: verschillende jonge gezinnen besloten zich weer in de stad te gaan vestigen om het gemeente-zijn hier te kunnen dragen. Momenteel is de gemeente nog altijd een blanke

middenklassekerk; dat zal ook niet zo snel veranderen. Niettemin zijn er serieuze pogingen om in contact te komen met de nieuwe bewoners van de deelgemeente: veelal moslims. Dat resulteert in bezoeken vice versa van jeugdvereniging en moskeejongeren en in allerlei andere officiële en officieuze contacten.⁴⁾ In de gemeente zijn Alpha-cursussen en nieuwe mensen worden bereikt met het Evangelie. Af en toe betekent dat ook dat nieuwe leden bij de kerk komen.

In Rotterdam is ook de Engelstalige International Christian Fellowship, een gemeente die zich vooral richt op de talloze migranten in Zuid. Deze gemeente fungeert als wijkgemeente van de Chr. Geref. kerk van Rotterdam-Charlois. De ICF is een kerk die de realiteit van de stad van vandaag heeft verwerkt. Zij richt zich niet op de schaarse blanke gezinnen die er nog wonen, maar op de multi-etnische mix van asielzoekers, migranten en illegalen die er in overvloed zijn. De gemeente bestaat nog maar enkele jaren, maar telt inmiddels ca. 75 leden en een dubbel aantal bezoekers. Elk jaar komen er mensen tot geloof en zij worden gedoopt (vooral ex-moslims). De kerk onderscheidt zich verder door allerlei diensten van barmhartigheid en concrete hulp aan mensen die zich aan de onderkant van de samenleving bevinden.

Ten slotte kan ik de Chr. Geref. kerk van Amsterdam noemen. Deze kerk was een paar jaar geleden op sterven na dood. Het ledental was onder de 100 gezakt en elk jaar verdwenen er weer mensen. In deze situatie van 'ballingschap' besloot men het nog één keer te proberen. Dat betekende o.a. dat men ervoor koos om het geld op de bank op te maken en te investeren in een fulltime predikant-gemeentestichter. Zijn opdracht: de bestaande gemeente versterken en een nieuwe gemeente stichten. De afgelopen jaren heeft dat geleid tot een lichte groei van de bestaande gemeente (vooral jongeren kwamen op het vernieuwde elan af), de vorming van een missionair team, een gedegen onderzoek naar de mogelijkheden van gemeentestichting en allerlei vruchtbare contacten met niet-christenen. Het verhaal is nog niet af; het is hopelijk nog maar pas begonnen. Niettemin ziet het er veelbelovend uit.

Dit is een aantal manieren waarop een traditionele protestantse gemeente missionair kan zijn. Ik heb goede hoop dat dit aantal zich de komende jaren zal uitbreiden tot een nauwelijks nog overzichtelijke kaleidoscoop.

Noten

1) De Nadere Reformatie was een beweging die ontstond vanuit een verlangen om de ontdekkingen van de Reformatie praktisch gestalte te geven. Daarbij lag een sterk accent op de persoonlijke omgang met God en het leiden van een heilig leven. De Nadere Reformatie onderging invloed van de Engelse puriteinen, maar ook de doorwerking van iemand als Thomas van Kempen is aan te wijzen.

2) Zie voor deze gegevens S. Paas, *De werkers van het laatste uur: De inwijding van nieuwkomers in het christelijk geloof en in de christelijke gemeente*, Zoetermeer, Boekencentrum, 2003, hoofdstuk 3.

2) Evangelische gemeenten houden geen statistieken bij, althans geen vergelijkbare, waardoor de vergelijking met deze kerken niet getrokken kan worden.

3) Vgl. J. Beukema, *Een kerk bekennt kleur: Gemeente-zijn te midden van minima, moslims en migrantenkerken*, Boekencentrum, Zoetermeer, 2002.

Abstract

In this article the question is asked: How can reformed congregations be missionary churches? This question is applied to the so-called 'reformatiorische' churches, a rather strict branch of the wider reformed tradition. A number of missionary weaknesses and strengths of these

churches are listed. The article concludes with some promising examples of missionary activity in these 'reformatorische' churches.